

THEOLOGOS

*theological
revue*

VYDAVATELSTVO
PREŠOVSKÉJ
UNIVERZITY

2/2022
ročník XXIV.

Theologos is a scientific, peer-reviewed journal publishing contributions from theology, philosophy, history, religious studies, religious pedagogy and related areas and promoting high-level interdisciplinary research. The journal was accepted for indexing by the renowned ERIH plus (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences) database in 2016.

EDITORIAL BOARD

Chairman of the Board and Editor-in-Chief:

Mons. prof. ThDr. Peter Šturák, PhD.

Executive editor:

doc. ThDr. Peter Tirpák, PhD.

Associate Editor:

prof. PhDr. Michal Valčo, PhD.

Honorary Members of the Editorial Board:

Mons. Dr. h. c. ThDr. Ján Babjak SJ, PhD., Archbishop Emeritus of Prešov, Slovakia

Mons. Virgil Bercea, Bishop of Oradea Mare, Romania

Mons. Dr. h. c. Stanislaw Dziwisz, Cardinal and Archbishop Emeritus of Krakow, Poland

Mons. ThDr. RNDr. Ladislav Hučko, CSc., Apostolic Exarch of Prague, Czech Republic

Mons. Péter Fülöp Kocsis, Archbishop of Hajdúdorog and Metropolitan, Hungary

Mons. Nil Jurij Luščak OFM, Apostolic Administrator *sede vacante* of Mukachevo, Ukraine

Mons. Eugeniusz Mirosław Popowicz, Archbishop of Przemyśl-Warsaw and Metropolitan, Poland

Mons. Mgr. Peter Rusnák, Bishop of Bratislava and Apostolic Administrator *sede vacante* of Prešov, Slovakia

Mons. prof. Dimitrios Salachas, Apostolic Exarch Emeritus of Athens, Greece

Mons. Dr. h. c. prof. ThDr. Cyril Vasil' SJ, PhD., Archbishop and Bishop of Košice, Slovakia

Mons. Ihor Voznyak CSSR, Archbishop of Lviv, Ukraine

Members of the Editorial Board:

ks. dr hab. Leszek Adamowicz, prof. KUL, KUL Lublin, Poland

doc. PhDr. Jaroslav Coranič, PhD., University of Presov in Presov, Greek-Catholic Theological Faculty

Dr. h. c. prof. PhDr. Pavol Dancák, PhD., University of Presov in Presov, Greek-Catholic Theological Faculty

assoc. prof. Nguyen Tai Dong, PhD., Vietnam Academy of Social Sciences, Hanoi, Vietnam

PhDr. ThLic. Juraj Gradoš, PhD., editor-in-chief of SLOVO, the magazine of the Greek-Catholic Church in Slovakia

prof. ThDr. Cyril Hišem, PhD., Catholic University in Ružomberok, Slovakia

doc. ThDr. Mária Kardis, PhD., University of Presov in Presov, Greek-Catholic Theological Faculty

dr Zdzisław Klafka, WSKSIM in Torun, Poland

Dr. h. c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., University of Presov in Presov, Faculty of Arts, Slovakia

dr. Mark M. Morozowich, The Catholic University of America, Washington, USA

prof. ThDr. PaedDr. Ing. Gabriel Paľa, PhD., University of Presov in Presov, Greek-Catholic Theological Faculty

Mons. doc. ThDr. Lubomír Petřík, PhD., University of Presov in Presov, Greek-Catholic Theological Faculty

prof. ThDr. Marek Petro, PhD., University of Presov in Presov, Greek-Catholic Theological Faculty

Fr. Bohdan Prach, Ph.D., Catholic University in Lviv, Ukraine

dr hab. Marek Rembierz, prof. UŚ, University of Silesia in Katowice, Poland

dr. Abdul Shakil, Addis Abeba University, Addis Abeba, Ethiopia

doc. RNDr. ThLic. Karel Sládek, PhD., University of Pardubice, Czech Republic

prof. dr hab. Henryk Ślawiński, Pontifical University of John Paul II in Krakow, Poland

prof. hab. Mark Stolarik, Ph.D., University of Ottawa, Canada

doc. ThDr. Rudolf Svoboda, Th.D., University of South Bohemia in České Budějovice, Czech Republic

prof. dr hab. Leszek Szewczyk, University of Silesia in Katowice, Poland

prof. nadzw. dr hab. Joanna Truszkowska, UKSW in Warsaw, Poland

dr. Tamás Véghseő, St. Athanasius Greek Catholic Theological Institute in Nyíregyháza, Hungary

Approved by the following ecclesiastical authority: Mons. Dr. h. c. ThDr. Ján Babjak SJ, PhD., Archbishop of Prešov and Metropolitan, Slovakia, Act No.: 1659/2008.

Ministry of Culture registration No.: EV 5558/17

PUBLISHER

Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra č. 15, 080 01 Prešov, Slovakia, IČO 17070775

Volume: XXIV; Periodicity: Two issues per year (April and October).

ISSN 1335-5570 (print)

ISSN 2644-5700 (online)

Teoria dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego jako pomoc w zrozumieniu formacji dorosłego człowieka, jego drogi rozwoju i kształtowania społeczeństwa

Kazimierz Dąbrowski's theory of positive disintegration as an aid in understanding the adult human being, his/her development path and the shaping of the society

KRZYSZTOF MYJAK

Akademia Ignatianum w Krakowie

Wydział Filozoficzny, Szkoła Formatorów

Abstract: *The article outlines the duty of permanent biological development (adaptation to the environment) and psychological development (self-realization). This process features certain regularities (patterns), but also disruptions. Kazimierz Dąbrowski, in the theory of positive disintegration, presents the process of shaping an adult human being. The path that someone has traveled to the present point of development is not a simple process and it is dynamic. Any mental and emotional crises are not without significance in developing a mature personality. In this context, mental health is, first and foremost, the capacity for internal development that takes place at different levels and refers to the occurrence of various internal conflicts. Overcoming such conflicts carries a significant developmental value. The highest degree of maturity and the goal set for a person is a harmonious and integrated personality characterized by balance and synthesis. Health understood this way is not something static but continuous. Adults are also continuously developing themselves and the development of a person is not a continuum but an effort that involves experiencing and solving internal conflicts. This secondary segmentation of what has already been established is called disintegration. This is also the way an individual adapts to life in a community by fulfilling the needs for belonging, friendship, love, respect or being important. While experiencing disintegrative processes, a human being develops values, attitudes and skills that are indispensable in social life.*

Keywords: *Theory of positive disintegration development. Psycho-development. Formation. Shaping of society. Erikson. Dąbrowski.*

Wstęp

Rozwój jest nie tylko prawem, ale i pewnym obowiązkiem człowieka. Na przestrzeni całego życia ludzkiego pojawiają się konkretne wyzwania, którym człowiek musi sprostać, aby nie tylko przetrwać, ale także realizować proces ciągłego wzrostu. W czysto biologicznej perspektywie, rozwój oznacza coraz lepsze przystosowanie do środowiska i do funkcjonowania w otaczających człowieka warunkach. Jednak z psychologicznego punktu widzenia, rozwój ma charakter nieskończony i wszechstronny, a ponadto powinien służyć również uzyskiwaniu pełni satysfakcji z życia.

Wzrastanie ludzkich jednostek, od zarania dziejów jest przedmiotem zainteresowania nauki. W analizach i badaniach bierze się pod uwagę również pojawiające się zaburzenia rozwoju. Liczne koncepcje medyczne i społeczne nie tylko wyjaśniają rozwój, ale także wskazują pewne jego prawidłowości i zakłócenia.

Przedłożona praca dotyczy koncepcji dezintegracji pozytywnej autorstwa Kazimierza Dąbrowskiego. Celem opracowania jest wykazanie przydatności tej teorii w rozumieniu dorosłego człowieka, drogi jego rozwoju oraz kształtowania społeczeństwa. Pracę podzielono na cztery części. W części pierwszej opisano teorię dezintegracji pozytywnej, wskazując jej najważniejsze założenia oraz implikacje. W części drugiej zaprezentowano psychospołeczną teorię rozwoju Erika Eriksona, wykorzystując ją jako ważny punkt odniesienia dla koncepcji dezintegracji pozytywnej. Dokonano porównania obu teorii. Część trzecia dotyczy wartości dezintegracji pozytywnej w rozwoju dorosłego człowieka. Część czwartą poświęcono przydatności zjawiska dezintegracji pozytywnej w procesie budowania społeczeństwa.

Praca przygotowana została na podstawie informacji zaczerpniętych z literatury źródłowej, uzupełnionych własnymi przemyśleniami i wnioskami autora. Główną tezę pracy jest stwierdzenie, że dezintegracja pozytywna jest zjawiskiem stymulującym i warunkującym rozwój, a koncepcja Kazimierza Dąbrowskiego jest teorią wartościową, oryginalną i pomocną w wyjaśnianiu i rozumieniu rozwoju człowieka dorosłego oraz społeczeństwa.

Teoria dezintegracji pozytywnej

Profesor Kazimierz Dąbrowski był na polskiej scenie medycznej i nauk społecznych postacią dość niezwykłą. Przede wszystkim, łączył umiejętności z kilku wyuczonych zawodów, będąc przede wszystkim lekarzem psychiatrą i psychologiem, ale także filozofem. W trakcie intensywnej pracy zawodowej, poświęcał uwagę wielu jeszcze innym kwestiom. Jego doniosła rola w naukach społecznych wynika głównie z zwrócenia uwagi na fakt, że wszelkie kryzysy psychiczne i emocjonalne mają szczególnie duże znaczenie i potencjał rozwojowy. Wokół tej myśli przewodniej, Dąbrowski zbudował swoją znaną na całym świecie teorię dezintegracji pozytywnej¹.

Autor koncepcji rozumiał zdrowie psychiczne jako przede wszystkim zdolność do rozwoju wewnętrznego. Podkreślał, że zdrowie to nie tylko brak choroby, ponieważ naturalną i spontaniczną potrzebą człowieka jest ciągłe wychodzenie poza własne ograniczenia. Jednostka ludzka powinna dążyć do wszechstronnego przeżywania, odkrywania i rozumienia świata, ale także do kształtowania w sobie pożądanych cech charakteru oraz ucieleśniania indywidualnych i społecznych ideałów. Dzieje się to poprzez procesy dezintegracji pozytywnej oraz integracji wtórnej.

Kazimierz Dąbrowski przyczynił się więc do rozwoju ruchu higieny psychicznej w Polsce i na świecie. Jego wielkim osiągnięciem było wyjście poza patogenetyczne mechanizmy zdrowia psychicznego i wskazanie, że zdrowie to ma charakter bardzo

¹ SYREK, E.: *Zdrowie psychiczne, higiena psychiczna – edukacja dla dobrostanu psychicznego – aktualność koncepcji i poglądów Kazimierza Dąbrowskiego*. In: *Pedagogika Społeczna*, (73) 2019, s. 224 – 225.

szeroki i wielopłaszczyznowy oraz trudny do jednoznacznego zdefiniowania czy klasyfikacji. Dobrostan oraz wysoki poziom przystosowania, są bowiem charakterystykami szczególnie indywidualnymi, co oznacza, że każdy człowiek nieco inaczej ujawnia zdrowie psychiczne. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że wszelkie konflikty wewnętrzne, ale także załamania, zaburzenia i choroby psychiczne, Dąbrowski interpretował jako zjawiska o bardzo dużym potencjale rozwojowym².

Analizując proces rozwoju człowieka, Dąbrowski wyróżniał 5 zasadniczych poziomów:

1. Poziom integracji pierwotnej.
2. Poziom dezintegracji jednopoziomowej i jednokierunkowej.
3. Poziom dezintegracji wielopoziomowej niedostatecznie zorganizowanej (dezintegracji wielopoziomowej spontanicznej).
4. Poziom dezintegracji wielopoziomowej zorganizowanej i usystematyzowanej.
5. Poziom integracji wtórnej³.

Poziom integracji pierwotnej jest poziomem najbardziej niedojrzałym. W tym etapie rozwoju, jednostka ujawnia przede wszystkim struktury osobowościowe prymitywne, ale silne, związane z popędami uczuciami. U osób na tym poziomie nie pojawiają się ważne zjawiska rozwojowe, takie jak poczucie wstydu i niższości, umiejętność samoobserwacji, zaniepokojenie pewnymi sprawami. Odpowiada to niedojrzałej i egocentrycznej osobowości, która nie dysponuje psychicznym środowiskiem wewnętrznym o odpowiednim stopniu integracji. Jednostki nie doświadczają tutaj konfliktów wewnętrznych, często za to popadają w konflikty z otoczeniem. Działają w sposób impulsywny i mało elastyczny, bywają wybuchowe agresywne, nie ujawniają zahamowań w zachowaniu. Integracja pierwotna stanowi, według autora koncepcji, poziom o najmniejszym stopniu zróżnicowania. Dąbrowski wskazywał, że na tym poziomie nie występują zasadnicze dynamizmy rozwojowe. Ponadto, poziom integracji pierwotnej ujawnia sztywność, zewnętrzny kierunek oraz brak obecności związków uczuciowych z innymi osobami. Może się więc zdarzyć, że jednostka na tym poziomie rozwoju traktuje innych ludzi jak przedmioty. Poza tym, występuje brak autorefleksji oraz refleksji, zachowanie ma charakter egoistyczny i jest ukierunkowane na zaspokajanie najważniejszych, ale tylko własnych potrzeb. Dominują czynniki dziedziczne⁴.

Na poziomie dezintegracji jednopoziomowej i jednokierunkowej, następuje pewien proces rozbicia wewnętrznego, który polega na tym, że jednostka trwa w wewnętrznym konflikcie. Pojawia się chaos w obrębie myśli i uczuć. Następuje także większy udział czynnika społecznego, osoba wchodzi w związki międzyludzkie i zaczyna liczyć się z opinią otoczenia. Pojawiają się także pewne formy psychicznej pobudliwości - są to postać zmysłowa i psychomotoryczna. Nadpobudliwość taką

² DĄBROWSKI, K.: *W poszukiwaniu zdrowia psychicznego*, Warszawa : PWN, 1989, s. 26 - 29.

³ DĄBROWSKI, K.: *Dezintegracja pozytywna*, Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979, s. 37 - 46.

⁴ SCHLÄPPY, M.: *Understanding Mental Health Through the Theory of Positive Disintegration: A Visual Aid*. In: *Front. Psychol.*, (04) 2019, s. 219 - 220.

nazwać można także nadwrażliwością, a więc tendencją do nadmiernego reagowania na bodźce. Obok konfliktów zewnętrznych, zaczynają występować konflikty wewnętrzne. Pojawia się identyfikacja z innymi osobami, empatia, współczucie, a wartości zyskują charakter względny⁵.

Poziom dezintegracji wielopoziomowej spontanicznej oznacza różnicowanie funkcji oraz struktur psychicznych, które zostają ułożone w sposób hierarchiczny. Ponadto, jednostka dąży do uzyskania wewnętrznego porządku. Obserwować można kolejne postacie wzmoczenia pobudliwości psychicznej. Pojawiają się formy wyobrazeniowe, uczuciowe i intelektualne. Jednostka dokonuje hierarchizacji wartości, przeżywa poczucie wstydu i winy oraz niższości. Bywa niezadowolona z siebie. Pojawia się także potrzeba samorealizacji. Osoba zdaje sobie sprawę z różnic pomiędzy „ja realnym” a „ja idealnym”, konstruuje swój ideał osobowości i stara się do niego dążyć. Konflikty wewnętrzne przeważają nad zewnętrznymi. Pojawiają się także głębokie związki emocjonalne, niepokój egzystencjalny i refleksyjność⁶.

Na poziomie dezintegracji wielopoziomowej zorganizowanej i usystematyzowanej, pojawia się proces świadomego kształtowania przez jednostkę własnej osobowości. W życiu wewnętrznym, osoba organizuje swój rozwój, świadomie dąży do harmonii, syntezy i wewnętrznego zintegrowania. Ujawniają się nowe postacie pobudliwości psychicznej oraz kolejne dynamizmy rozwoju. Jednostka kształtuje samoświadomość i samokontrolę, zapoczątkowuje procesy samo-wychowywania, buduje autonomię i autentyczność, podejmuje odpowiedzialność i wykształca mechanizmy auto-psychotherapeutyczne. Wewnątrzpsychiczne przekształcenia i przemiany są dokonywane już w sposób świadomy. Osoba stara się także dążyć do równowagi w życiu zewnętrznym i wewnętrznym, przekształca powinności w działanie, realizuje ideał swojej osobowości i urzeczywistnia społeczne ideały.

Integracja wtórna oznacza najwyższy poziom procesu dezintegracji pozytywnej. Jednostka uzyskuje harmonijną i zintegrowaną osobowość, którą cechuje równowaga i synteza. Ideał osobowości zostaje w dużej mierze urzeczywistniony. Można powiedzieć, że człowiek staje się tym, kim pragnie i kim powinien być. Konflikty wewnętrzne nie występują lub mają charakter marginalny. Zmiany osobowości mają charakter ilościowy, a nie jakościowy. Autor teorii wskazał, że ten poziom rozwoju osiągnąć jest bardzo rzadko, a ponadto częste są na nim powroty do poziomu poprzedniego⁷.

Jak powiedziano, Dąbrowski w sposób dość nowatorski zwrócił uwagę na wartość wszelkich konfliktów oraz objawów, uznawanych tradycyjnie za psychopatologiczne. Nadawał im ogromne znaczenie i sens rozwojowy. W związku z powyższym, autor koncepcji, wśród wskaźników osobistego rozwoju, wymieniał między innymi zjawiska takie, jak podniesiony poziom pobudliwości psychicznej, obniżony próg

5 MIKA, E.: *Kazimierz Dąbrowski's views on mental health*. In: MANDAGLIO, S., (ed.): *Dąbrowski's Theory of Positive Disintegration*, Great Potential Press, Inc., 2008, s. 33 – 39.

6 MIKA, E.: *Theory of Positive Disintegration as a Model of Personality Development for Exceptional Individuals*. In: HAFENSTEIN, N.L. – KUTRUMBOS, B. – DELISLE, J., (Eds.): *Perspectives in Gifted Education*, Vol.3, University of Denver, Denver, CO, Fall 2005, s. 45.

7 DĄBROWSKI, K.: *Dezintegracja pozytywna*, Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979, s. 37 – 46.

frustracji, występowanie nerwic, obecność konfliktów wewnętrznych oraz przystosowanie i nieprzystosowanie pozytywne⁸.

W koncepcji Dąbrowskiego, rozwój ma charakter niezwykle dynamiczny, a ponadto łatwo zauważyć, że nie jest procesem prostym. Tym samym Dąbrowski zwrócił uwagę na fakt, że realizowanie poszczególnych zadań i wyzwań rozwojowych jest wobec jednostki bardzo wymagające, ale może być także bolesne i traumatyczne. Zdaniem autora niniejszej pracy, należy to uznać za jedną z największych zalet omawianej teorii. Zgodnie ze stanowiskiem Dąbrowskiego, osiągnięcia rozwojowe pojawiają się w trudnych czy wręcz krytycznych sytuacjach, kiedy struktura osobowości ulega zachwianiu, a nawet pewnemu rozbięciu. Procesy tego typu człowiek powinien wykorzystywać jako fundament przyszłych osiągnięć rozwoju osobistego. Wskazanie doniosłej wagi i roli konfliktów oraz trudnych przeżyć, łączy teorię Kazimierza Dąbrowskiego z koncepcją Erika Eriksona, która omówiona zostanie w kolejnym podrozdziale pracy.

Droga ludzkiego rozwoju w koncepcji Erika Eriksona

Erik Erikson był amerykańskim psychologiem rozwojowym i psychoanalitykiem, pochodzenia niemieckiego. Jego oryginalna i interesująca koncepcja, została zbudowana na ideach zaproponowanych przez Zygmunta Freuda. Dlatego można zauważyć w niej silne wpływy psychoanalizy⁹. Teoria Eriksona nazywana jest psychospołeczną teorią rozwoju. Zaproponowany przez niego model jest bardzo szeroki, autor skoncentrował się bowiem na różnych zjawiskach rozwojowych na przestrzeni całego życia człowieka. Wyodrębnił stadia rozwojowe, które są w zasadzie kreowane przez wpływy ze strony środowiska oraz przez życie psychiczne jednostki. W tym przypadku, rozwój przebiega więc na skutek konfrontacji pomiędzy zjawiskami rozwojowymi organizmu w sensie psychofizycznym, a szeroko rozumianym otoczeniem społecznym¹⁰.

Erikson twierdził, że rozwój człowieka ma charakter epigenetyczny, a zatem odbywa się według pewnego planu. Każda istotna dla człowieka zdolność pojawia się w pewnym, dość jasno określonym momencie i zgodnie z wewnętrznymi prawami rozwojowymi. Dzieje się to jednak w konfrontacji z warunkami świata zewnętrznego. Na każdym etapie rozwojowym, osobowość człowieka musi sprostać występującym kryzysom, a jednostka znaleźć musi rozwiązanie określonych problemów. Teoria Eriksona jest teorią stadialną. W poszczególnych etapach występują różne kryzysy, które w perspektywie psychospołecznej stanowią istotę danego stadium¹¹.

⁸ KAWCZAK, A.: *Przedmowa*. In: DĄBROWSKI, K.: *W poszukiwaniu zdrowia psychicznego*, Warszawa : PWN, 1996, s. 6 – 7.

⁹ DARLING-FISHER, C.S.: *Application of the Modified Erikson Psychosocial Stage Inventory: 25 Years in Review*. In: *West J Nurs Res.*, 41(3)2019, s. 433 – 434.

¹⁰ OPOCZYŃSKA, M.: *Moratorium psychospołeczne - szansa czy zagrożenie dla rozwoju*. In: GAŁDOWA, A.: *Klasyczne i współczesne koncepcje osobowości*, Kraków : Wydawnictwo UJ, 1999, s. 124 – 125.

¹¹ JANKOWSKA, M.: *Sposoby rozwiązywania kryzysów w teorii psychospołecznego rozwoju E. H. Eriksona w aspekcie rozwoju człowieka i zdrowia psychicznego oraz zaburzeń w rozwoju*. In: *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, (32) 2017, s. 48.

Erikson wyróżnił 8 stadiów rozwoju człowieka. W każdym z tych etapów pojawiają się odmienne, szczególnie charakterystyczne dla danej fazy sposoby przeżywania, ale także specyficzne emocje. Osoba podejmuje pewne funkcje, realizuje konkretne zadania i walczy z różnymi problemami. W każdym etapie postępu, osoba realizuje procesy zachodzące w organizmie oraz przebiegające na linii konfrontacji organizmu ze środowiskiem, dążąc do integracji i kształtowania oraz organizacji osobowości¹². Poszczególne stadia rozwojowe, z wyszczególnieniem biegunów kryzysu oraz wartości, które jednostka osiąga w następstwie rozwiązania konfliktu, uwidoczniło w tabeli 1.

Tabela 1. Etapy (stadia) psychospołecznego rozwoju jednostki w ujęciu E. Eriksona

nazwa stadium rozwojowego (okres rozwoju człowieka)	biegun negatywny	konflikt	biegun pozytywny	wartość stanowiąca osiągnięcie rozwojowe w konsekwencji rozwiązania konfliktu
niemowlęstwo	podstawowa nieufność	konflikt	podstawowa ufność	nadzieja
wczesne dzieciństwo	wstyd i z wątpienie	konflikt	autonomia	wola
średnie dzieciństwo	poczucie winy	konflikt	inicjatywa	stanowczość
późne dzieciństwo	poczucie niższości	konflikt	pracowitość	kompetencja
dorastanie	pomieszanie ról, tożsamości	konflikt	poczucie tożsamości	podejmowanie zadań, wierność, zdolność
wczesna dorosłość	izolacja	konflikt	intymność i bliskie relacje	miłość
średnia dorosłość	stagnacja	konflikt	produktywność	troska o innych
późna dorosłość	rozpacz	konflikt	integralność ego	mądrość

Źródło: opracowanie własne na podstawie OPOCZYŃSKA, M.: *Moratorium psychospołeczne - szansa czy zagrożenie dla rozwoju*. In: GAŁDOWA, A.: *Klasyczne i współczesne koncepcje osobowości*, Kraków : Wydawnictwo UJ, 1999, s. 124 - 125.

Jak można wnioskować na podstawie informacji uwidoczniionych w powyższej tabeli, w każdym z wyróżnionych przez Eriksona stadiów, występuje konflikt pomiędzy dwiema przeciwstawnymi zjawiskami. W efekcie rozwiązania kryzysu, osoba przechodzi na wyższy poziom rozwojowy, a tym samym jej osobowość staje się bardziej dojrzała i zintegrowana. Ostateczną wartością, którą może osiągnąć człowiek,

¹² JANKOWSKA, M.: *Sposoby rozwiązywania kryzysów w teorii psychospołecznego rozwoju E. H. Eriksona w aspekcie rozwoju człowieka i zdrowia psychicznego oraz zaburzeń w rozwoju*. In: *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, (32) 2017, s. 49.

jest mądrość¹³. Oczywiście, wszystkie wyszczególnione wartości autor koncepcji opisał bardzo szczegółowo, wyraźnie wskazując ich konsekwencje oraz uwarunkowania¹⁴.

Koncepcja Eriksona bardzo silnie odwołuje się do pojęcia tożsamości¹⁵. Autor skoncentrował się na wewnętrznych przeżyciach człowieka i procesach zachodzących w osobowości, a także na relacjach jednostki ze społecznym otoczeniem. Teoria ma charakter jednoznacznie społeczny. Oznacza to, że jej autor nadawał społecznym procesom bardzo doniosłe znaczenie¹⁶. Nietrudno zauważyć, że koncepcja Eriksona wykazuje pewne podobieństwa z teorią Kazimierza Dąbrowskiego. W obu tych ujęciach, rozwój ma charakter dynamiczny i przebiega przede wszystkim dzięki występującym konfliktom. Obaj teoretycy kładli więc bardzo duży nacisk na kilka podstawowych zjawisk, do których należy zaliczyć przede wszystkim:

- stadialny charakter procesu rozwojowego,
- przystosowawcze i rozwojowe znaczenie kryzysu i konfliktu,
- doniosłą rolę konfrontacji pomiędzy wewnętrznym, a zewnętrznym życiem jednostki,
- rozwojowy wpływ doświadczeń traumatyzujących,
- częściowo traumatyczny charakter samego rozwoju,
- konieczność podejmowania przez jednostkę znacznych wysiłków na drodze do osiągnięcia pełni dojrzałości osobowości,
- brak identyczności pomiędzy procesem rozwojowym u różnych jednostek.

Obie zaprezentowane koncepcje rozwoju osobowości człowieka, zwracają uwagę na niezwykle istotny fakt, że postęp w obszarze osobowości nie może odbywać się w warunkach statycznych, czyli stabilnych i bezpiecznych. Oznacza to, że progres charakteru musi pojawiać się na podłożu kryzysowym. Erikson przez kryzys rozumiał długotrwały konflikt pomiędzy przeciwstawnymi zjawiskami w konkretnym etapie rozwoju jednostki.

Tymczasem koncepcja Kazimierza Dąbrowskiego wydaje się być jeszcze bardziej radykalną. Jej autor dopatrywał się bowiem istotnych wartości rozwojowych również w zjawiskach psychopatologicznych, w świecie medycznym tradycyjnie uznawanych za niepożądane. Wnioskował między innymi, że nawet poważne zaburzenia psychiczne i emocjonalne mogą być podstawą, a nawet warunkiem dynamicznego kształtowania prawdziwie dojrzałej osobowości. W czasach Dąbrowskiego był to pogląd dość śmiały. Dominował bowiem wówczas nadal patogenetyczny model analizy i interpretacji zaburzeń o charakterze psychopatologicznym.

¹³ TOROŃCZAK, E.: *Teoria stadiów rozwojowych E. Eriksona a kształtowanie decyzji zasadniczej człowieka*. In: *Studia Gdańskie*, (23) 2008, s. 97 – 99.

¹⁴ OSBORNE, J.W.: *Commentary on retirement, identity, and Erikson's developmental stage model*. In: *Can J Aging*, 28(4) 2009, s. 297.

¹⁵ MALONE, J. C. – LIU, S. R. – VAILLANT, G. E. – RENTZ, D. M. – WALDINGER, R. J.: *Midlife Eriksonian psychosocial development: Setting the stage for late-life cognitive and emotional health*. In: *Dev Psychol.*, 52(3) 2016, s. 497 – 498.

¹⁶ KNIGHT, Z. G.: *A proposed model of psychodynamic psychotherapy linked to Erik Erikson's eight stages of psychosocial development*. In: *Clin Psychol Psychother.*, 24(5) 2017, s. 1047 – 1049.

Mimo wszystko należy zaznaczyć, że podobne interpretacje zaburzeń podejmowano już wcześniej. Sam Zygmunt Freud wskazywał w swojej teorii, że rozwój osobowości ma zawsze charakter silnego konfliktu pomiędzy potrzebami i dążeniami osobistymi człowieka, a wymaganiami i oczekiwaniami, jakie wobec jednostki formułuje społeczeństwo i kultura. W gruncie rzeczy, koncepcja Freuda skoncentrowana została przede wszystkim na zjawiskach dynamicznych i traumatycznych. Można powiedzieć, że stworzyła silne podstawy i w pewnym sensie uTOROWAŁA drogę koncepcjom późniejszym.

Dezintegracja pozytywna w perspektywie rozwoju dorosłego człowieka

Teoria Kazimierza Dąbrowskiego jest teorią o charakterze rozwojowym. Sam Dąbrowski stwierdzał czasem, że człowiek jest skazany na rozwój. Oznacza to, że zasadniczym przeznaczeniem człowieka jest samorealizacja oraz spełnianie samego siebie z wykorzystaniem naturalnego potencjału. Cel ostateczny, będący także pewnym sensem życia, człowiek odnaleźć może w pełnej realizacji własnych możliwości. Zdaniem Dąbrowskiego, wszystkie inne cele życiowe człowieka podporządkowane są właśnie procesowi rozwojowemu¹⁷. Zawiera się w tym najważniejsza idea teorii dezintegracji pozytywnej, którą opisano w jednym z wcześniejszych podrozdziałów. Koncepcja ta jest w istocie teorią rozwoju psychicznego, wskazuje dynamizmy rozwojowe i poziomy oraz tworzy teorię stawiania się człowiekiem. Z tej perspektywy jest pewną propozycją filozofii człowieka.

W swojej nowatorskiej koncepcji, Dąbrowski odrzucił wszelkie normy zdrowia psychicznego, które mają charakter statyczny oraz dotyczące psychologicznej stagnacji, stereotypowości czy automatyzmów i naśladownictwa. Nie uznawał przystosowawczych wartości zjawisk takich, jak bezrefleksyjność czy niewrażliwość oraz zadowolenie z siebie. Występował tym samym przeciwko patogenetycznym normom medycznym, które definicję zdrowia utożsamiają przede wszystkim z brakiem choroby. Odrzucał pogląd, zgodnie z którym zdrowie to zdolność przystosowania i równowaga psychiczna. Stwierdzał, że ludzie dorośli również permanentnie się rozwijają, a rozwój człowieka nie stanowi continuum - poziomy niższe nie mogą zawierać w sobie poziomu wyższych.

Zdaniem Dąbrowskiego, człowiek rozwija się dzięki nieustannemu trudowi istnienia, poprzez przeżywanie i rozwiązywanie wewnętrznych konfliktów. Powinien zaprzeczać sobie i środowisku, dokonywać przewartościowań, zwłaszcza w obrębie materiału otrzymywanego od innych osób. Rozwijając się, człowiek rozbija wzorce i normy oraz nadane z góry cele. W odniesieniu do koncepcji Dąbrowskiego, mówi się więc o tzw. „drugich narodzinach” człowieka, które przebiegają w cierpieniu i dzięki nieprzystosowaniu. Podatność na psychiczne zranienia, ból moralny, doświadczenie pustki i wyobcowania, przeżywanie wstydu, poczucia winy, okresów braku zaufania do samego siebie oraz napięć i załamań czy depresji, Dąbrowski interpretuje w kategoriach rozwojowych i pozytywnych. Wskazuje także, że każdy proces autentycznego rozwoju wymaga rozluźniania, a nawet rozbicia już utworzo-

¹⁷ LIMONT, W.: „Inny świat? Czy nieznanzy ich własny?”. *Potencjał rozwojowy, wzmożona pobudliwość psychiczna a zdolności*. In: *Psychologia Wychowawcza*, (5) 2014, s. 11.

nych i zintegrowanych struktur osobowościowych. Dotyczy to także ustalonego stosunku do wewnętrznej rzeczywistości oraz zewnętrznych warunków. Każdy krok ku własnemu autentyzmowi, dokonywany jest za cenę wstrząsu, smutku i cierpienia¹⁸.

Dąbrowski uznawał zasadność rozwoju człowieka przez całe jego życie, a więc także w dorosłości i w późnych latach. Każdy człowiek dorosły, doświadcza więc braku równowagi psychicznej, nerwowości, czy też pełnoobjawowy nerwic. Co ciekawe, im bardziej wybitną i twórczą jest jednostka, tym głębsze i bogatsze mogą być kryzysy¹⁹. Autor koncepcji mówił równocześnie o dezintegracji negatywnej, która dotyczy procesów inwolucyjnych, regresywnych oraz dotyczących ograniczeń w możliwościach rozwojowych. Dezintegracja pozytywna jest więc dezintegracją, która stanowi według Dąbrowskiego niezbędny warunek rozwojowy. Nadmierną pobudliwość i wrażliwość psychiczną oraz większość nerwic, Dąbrowski uważa nie za choroby, lecz za niezbędny warunek autentycznego rozwoju i uzyskiwania zdrowia psychicznego. Na podstawie między innymi wyników badań klinicznych, Dąbrowski stwierdził, że nerwice bywają mechanizmami obronnymi i profilaktycznymi wobec cięższych schorzeń psychicznych²⁰.

Za cel leczenia psychiatryczne i psychologiczne, autor omawianej koncepcji uważał przede wszystkim świadczenie pomocy jednostce ludzkiej w jej rozwoju. Wszystkie przeżycia, które są trudne, ale stają się podstawą hierarchii wartości, wzrostu moralnego, samoświadomości oraz autonomii i autentyzmu, autor uważa za pozytywne. Wartościowy i przystosowawczy charakter nadaje również cierpieniu. Należy więc wskazać, że przeżywając różne doświadczenia traumatyczne, człowiek dorosły zyskuje szansę na wszechstronny i pełny rozwój. W walce z codziennymi przeciwnościami losu, osoba kształtować może własną osobowość. I, według Dąbrowskiego, właśnie w ten sposób się to odbywa. Nie ma więc pełni rozwoju psychicznego i emocjonalnego bez cierpienia i momentów załamań²¹.

Dezintegracja oznacza wtórne rozczłonkowanie tego, co już zostało ustalone. Przypomina to burzenie starej budowli, aby na jej miejscu i z jej fragmentów wzniesć nową, znacznie doskonalszą i bardziej odporną. Pewne uzasadnienie tego stanowiska znaleźć można również w zjawiskach czysto somatycznych. Warto zwrócić uwagę, że złamana kość, w miejscu pęknięcia, staje się po zrośnięciu znacznie silniejsza, niż przed uszkodzeniem. Nieco podobnie jest w szczególnym procesie rozwojowym, który opisywał i analizował Dąbrowski.

¹⁸ LIMONT, W. – DRESZER, J. – BEDYŃSKA, S. – ŚLIWIŃSKA, K.: *Wzmoczona pobudliwość psychiczna, wybrane cechy osobowości a peć szczególnie zdolnych uczniów*, In: SĘKOWSKI, A. E. – KLINKOSZ, W.: *Zdolności człowieka w ujęciu współczesnej psychologii*. Lublin : TN KUL, 2010, s. 39 – 41.

¹⁹ LIMONT, W.: *„Inny świat? Czy nieznaną ich własny?” Potencjał rozwojowy, wzmoczona pobudliwość psychiczna a zdolności*. In: *Psychologia Wychowawcza*, (5)2014, s. 13.

²⁰ DĄBROWSKI, K. – KUJAWSKA, J.: *Psychonerwice u młodzieży wybitnie uzdolnionej ze szkół artystycznych i sportowych*. In: *Zdrowie Psychiczne*, (6) 1965, s. 29 – 31.

²¹ DĄBROWSKI, K.: *Psychoterapia przez rozwój*. Warszawa : Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, 1979, s. 38.

Spoleczne aspekty dezintegracji pozytywnej

Rozważając społeczną wartość dezintegracji pozytywnej, należy przede wszystkim wskazać na istotny moment, który dotyczy społecznych aspektów rozwoju. Budując własną osobowość i cały świat wewnętrzny, jednostka wykorzystuje własny potencjał, ale czerpie także szeroko z informacji i bodźców, dostarczanych przez środowisko społeczne. W gruncie rzeczy, rozwój człowieka w izolacji od otoczenia społecznego jest bardzo trudny, a jego konsekwencje zazwyczaj pozostawiają wiele do życzenia. Dlatego przyjmuje się, że stała obecność innych ludzi jest niezbędnym czynnikiem rozwojowym, aby wzrost jednostki był prawidłowy i niezaburzony. Zadaniem rozwojowym jest więc integrowanie własnych potrzeb i egocentrycznie spostrzeganych dążeń z wymaganiami i normami, jakie w stosunku do jednostki formułuje społeczeństwo. Z tego punktu widzenia, cały rozwój osobniczy jest tak naprawdę rozwojem społecznym. Niezbędnym elementem tego rozwoju jest bowiem wrastanie w grupę społeczną, która stanowi najważniejszy punkt odniesienia oraz środowisko wychowawcze²².

Idąc dalej należy stwierdzić, że dezintegracja pozytywna jest przynajmniej częściowo procesem przystosowującym jednostkę do życia w społeczności. Osoba rozwijająca się musi bowiem umieć pogodzić własne potrzeby z oczekiwaniami i potrzebami innych ludzi. W wielu koncepcjach psychologicznych wskazuje się, że człowiek jest istotą społeczną i nie żyje dla samego siebie, lecz między innymi po to, aby wchodzić w interakcje i związki interpersonalne²³. Budując wzajemne kontakty, jednostki ludzkie uzupełniają się nawzajem i wzajemnie wypełniają swoje potrzeby przynależności, przyjaźni, miłości i szacunku czy nawet prestiżu społecznego. Trudno więc mówić o pełni rozwoju w odosobnieniu²⁴.

Dezintegracja pozytywna jest procesem wszechstronnego rozwijania osobowości człowieka pod wpływem bodźców wewnętrznych i zewnętrznych. Proces ten wiąże się z dyskomfortem, a nawet cierpieniem, przy czym zjawiska prowadzące do wewnętrznych konfliktów pochodzą zarówno z zasobów jednostki, jak i z bodźców płynących z otoczenia. Oznacza to, że przyczyną cierpienia i przykrych przeżyć jest między innymi przekaz społeczny. Warto bowiem wskazać, że funkcjonując w grupie społecznej, jednostka narażona jest na specyficzne urazy, wynikające przede wszystkim z potrzeby bycia akceptowanym. Potrzeba afiliacji wymaga wielu poświęceń. Aby sprostać wymaganiom otoczenia, człowiek musi ograniczać własne potrzeby, ale często także poradzić sobie z różnego rodzaju zdarzeniami traumatycznymi o charakterze międzyludzkim. Bodźce społeczne mogą więc powodować zjawiska prowadzące do dezintegracji²⁵.

Jednak dezintegracja pozytywna wykazuje istotne walory społecznego przystosowania. W jej przebiegu bowiem, człowiek wypracowuje dojrzałe i zintegrowa-

²² ZABŁOCKA-SKUPIEŃSKA, D.: *Człowiek skazany na rozwój*. In: *Ethos*, (27) 1994, s. 69 – 73.

²³ TATALA, M.: *Problematyka rozwoju w teorii dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego*. In: *Paedagogia Christiana*, (9) 2002, s. 112.

²⁴ TATALA, M.: *Problematyka rozwoju w teorii dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego*. In: *Paedagogia Christiana*, (9) 2002, s. 114.

²⁵ IWANICKA-MACIURA, A.: *Antropologia filozoficzna w ujęciu polskiej szkoły higieny psychicznej*, Uniwersytet Śląski w Katowicach. Katowice : Wydział Nauk Społecznych, 2004, s. 45 – 49.

ne struktury osobowościowe, które przyczyniają się między innymi do poprawnego i satysfakcjonującego funkcjonowania w grupie społecznej. W tej perspektywie, dezintegracja pozytywna jest więc procesem jednoznacznie prospołecznym i niezbędnym w przebiegu integracji jednostki ze środowiskiem ludzkim. Biorąc pod uwagę, że wszystkie osoby ludzkie doświadczają procesów dezintegracyjnych należy wskazać, że mechanizm opisany szczegółowo przez Kazimierza Dąbrowskiego jest mechanizmem globalnie sprzyjającym rozwojowi człowieka, zarówno na gruncie indywidualnym, jak i grupowym.

Podsumowanie i wnioski

Biorąc pod uwagę zgromadzone w niniejszej pracy informacje, autor wyprowadził wnioski szczegółowe, które streścić można w następujących punktach:

1. Koncepcja dezintegracji pozytywnej jest koncepcją oryginalną i dość nowatorską, choć z drugiej strony można powiedzieć, że jest to teoria kontynuująca pewne tradycje myśli psychologicznej i psychiatrycznej z poprzedzających aktywność Kazimierza Dąbrowskiego epok.
2. Dezintegracja pozytywna jest procesem przystosowania poprzez nieprzystosowanie. Oznacza to, że jednostka ludzka doświadczyć musi zjawisk nie przystosowawczych, aby uzyskać wyższy poziom integracji osobowości i móc realizować własny potencjał rozwojowy.
3. Koncepcja dezintegracji pozytywnej jest koncepcją korespondującą z innymi koncepcjami rozwojowymi. Wykazuje znaczne podobieństwa formalne do teorii moratorium psychospołecznego Erika Eriksona. W obu opisanych teoriach występują podobne momenty, dotyczące przystosowawczych wartości kryzysu
4. Dezintegracja pozytywna jest procesem stymulującym, a nawet warunkującym rozwój człowieka na przestrzeni całego życia. Podobnie jak Erikson, również Dąbrowski uznawał, że jednostka ludzka rozwija się przez całe życie, a motorem napędowym tego rozwoju stają się konkretne kryzysy rozwojowe.
5. Dezintegracja pozytywna jest zjawiskiem bardzo istotnie przyczyniającym się do budowy życia społecznego. Przeżywając procesy dezintegracyjne, człowiek wykształca bowiem wartości, postawy i umiejętności, które są niezbędne do życia w społeczeństwie. Z drugiej strony, to właśnie środowisko społeczne dostarcza bodźców, dzięki którym mogą zostać uruchomione procesy dezintegracyjne.

Podsumowując należy także wskazać, że uzyskano potwierdzenie sformułowanej we wprowadzeniu tezy wiodącej. Dezintegracja pozytywna jest procesem o niezwyklej wartości rozwojowej, a teorię Kazimierza Dąbrowskiego należy uznać za koncepcję oryginalną i wartościową w rozumieniu rozwoju człowieka dorosłego oraz struktur społecznych.

BIBLIOGRAPHY:

- DARLING-FISHER, C.S., *Application of the Modified Erikson Psychosocial Stage Inventory: 25 Years in Review*. In: West J Nurs Res., 41(3) 2019.
- DĄBROWSKI, K. – KUJAWSKA, J.: *Psychonerwice u młodzieży wybitnie uzdolnionej ze szkół artystycznych i sportowych*. In: *Zdrowie Psychiczne*, (6) 1965.
- DĄBROWSKI, K.: *Dezintegracja pozytywna*. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979.
- DĄBROWSKI, K.: *Psychoterapia przez rozwój*. Warszawa : Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, 1979.
- DĄBROWSKI, K.: *W poszukiwaniu zdrowia psychicznego*. Warszawa : PWN, 1989.
- IWANICKA-MACIURA, A.: *Antropologia filozoficzna w ujęciu polskiej szkoły higieny psychicznej*, Uniwersytet Śląski w Katowicach. Katowice : Wydział Nauk Społecznych, 2004.
- JANKOWSKA, M.: *Sposoby rozwiązywania kryzysów w teorii psychospołecznego rozwoju E. H. Eriksona w aspekcie rozwoju człowieka i zdrowia psychicznego oraz zaburzeń w rozwoju*. In: *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, (32) 2017.
- KAWCZAK, A.: *Przedmowa*. In: DĄBROWSKI, K.: *W poszukiwaniu zdrowia psychicznego*. Warszawa : PWN, 1996.
- KNIGHT, Z. G.: *A proposed model of psychodynamic psychotherapy linked to Erik Erikson's eight stages of psychosocial development*. In: *Clin Psychol Psychother*. 24(5) 2017.
- LIMONT, W. – DRESZER, J. – BEDYŃSKA, S. – ŚLIWIŃSKA, K.: *Wzmoczona pobudliwość psychiczna, wybrane cechy osobowości a płęć szczególnie zdolnych uczniów*. In: SĘKOWSKI, A. E. – KLINKOSZ, W.: *Zdolności człowieka w ujęciu współczesnej psychologii*. Lublin : TN KUL, 2010.
- LIMONT, W.: *„Inny świat? Czy nieznanym ich własny?” Potencjał rozwojowy, wzmoczona pobudliwość psychiczna a zdolności*. In: *Psychologia Wychowawcza*, (5) 2014.
- MALONE, J. C. – LIU, S. R. – VAILLANT, G. E. – RENTZ, D. M. – WALDINGER, R. J.: *Midlife Eriksonian psychosocial development: Setting the stage for late-life cognitive and emotional health*. In: *Dev Psychol*. 52(3) 2016.
- MIKA, E., *Kazimierz Dąbrowski's views on mental health*, In: MANDAGLIO, S. (ed.): *Dąbrowski's Theory of Positive Disintegration*, Great Potential Press, Inc., 2008.
- MIKA, E., *Theory of Positive Disintegration as a Model of Personality Development for Exceptional Individuals*. In: HAFENSTEIN, N. L. – KUTRUMBOS, B. – DELISLE, J. (Eds.): *Perspectives in Gifted Education*, Vol. 3, University of Denver, Denver, CO, Fall 2005.
- OPOCZYŃSKA, M.: *Moratorium psychospołeczne - szansa czy zagrożenie dla rozwoju*. In: GAŁDOWA, A.: *Klasyczne i współczesne koncepcje osobowości*. Kraków : Wydawnictwo UJ, 1999.
- OSBORNE, J.W.: *Commentary on retirement, identity, and Erikson's developmental stage model*. In: *Can J Aging*, 28(4) 2009.
- SCHLÄPPY, M.: *Understanding Mental Health Through the Theory of Positive Disintegration: A Visual Aid*, In: *Front. Psychol.*, (04) 2019.
- SYREK, E.: *Zdrowie psychiczne, higiena psychiczna – edukacja dla dobrostanu psychicznego – aktualność koncepcji i poglądów Kazimierza Dąbrowskiego*. In: *Pedagogika Społeczna*, (73) 2019.
- TATAŁA, M.: *Problematyka rozwoju w teorii dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego*. In: *Paedagogia Christiana*, (9) 2002.
- TOROŃCZAK, E.: *Teoria stadiów rozwojowych E. Eriksona a kształtowanie decyzji zasadniczej człowieka*. In: *Studia Gdańskie*, (23) 2008.
- ZABŁOCKA-SKUPIEŃSKA, D.: *Człowiek skazany na rozwój*. In: *Ethos*, (27) 1994.
- ZOCK, H.: *Human Development and Pastoral Care in a Postmodern Age: Donald Capps, Erik H. Erikson, and Beyond*. In: *J Relig Health*. 57(2) 2018.